

dául madár lábat, csontot, teknősbéka páncélt, patát, madárcsőrt és még sorolhatnánk. A játéknak nemcsak az a lényege, hogy az óvodások kitalálják, hogy mi lehet a kezükben, hanem, hogy jellemezni is tudják azt. Gömbölyű, hosszúkás, kemény vagy épp puha, nagy, közepes vagy esetleg kicsi. S így a többiek is találgathatnak, hogy mi is lehet a társuk markában. Másik igen izgalmas játék, hogy kimérjük, milyen hosszú például az afrikai elefánt, a kék bálna, a viza. Az állatok nagyságának megfelelő hosszú színes szalagot húzunk ki a terem hosszában, (a bálna persze nem fér ki). Végiglépkedhetnek mellette, hogy ki-ki hány lépéssel tud a fejtől a végéig eljutni. Népszerűek még a természettel kapcsolatos találós kérdések, az éneklés, a versmondás, sőt az állathang utánzás is. Arra törekszünk, hogy a gyerekek figyelme mindig le legyen kötve valami értelmes dologgal és ezen idő alatt játékosan tanuljanak is valamit.

A Természetbúvár-terem sok ismeretet ad az óvodások számára a kőzetekről, növényekről, állatokról és az emberről. Az 50 percben rájuk zúduló élménynek úgy van igazán értelme, ha a kísérő pedagógus a későbbiek során emlékezteti a gyerekeket a látottakra és azt felhasználja az óvodában. Találkoztunk már sok nagyon lelkes és érdeklődő pedagógussal, de olyanokkal is, akik leültek pihenni, vagy beszélgetni. Az utóbbiaknak sajnáltuk a csoportját. Leginkább akkor van szükség az óvónők segítségére, ha nagyobb létszámú (20-30) csoporttal jönnek, mert a terem látnivalóinak jó része a nagyobb gyerekeket vonzza s a kicsiknek kevés tárgy érdekes. Az ezek körüli tumultusok kezelése több felnőttet kíván.

Minden óvodás és kisiskolás „természetbúvár” úgy megy haza innen, hogy „nagyon jó volt itt lenni, de kár, hogy vége van”. Ilyenkor el szoktuk mondani, hogy szülőkkel is, testvérekkel is el lehet jönni a családi szombatokon (minden hónap második és negyedik hétvégén) amikor az egész család együttesen fedezheti fel a természet csodáit. Igazán hasznos, ha a gyerek a szülőktől is látja az érdeklődést és megbeszélheti velük a látottakat. Az ilyen családi napok nagyon jól szoktak sikerülni. Termünk ily módon valamelyest betöltheti azt a szerepét is, hogy családok érdekes körülmények közti együttlétét teszi lehetővé.

VÁSÁRHELYI TAMÁS – GÄRTNER VILMOSNÉ – SZIKOSSY ILDIKÓ

A kisiskolások környezeti nevelése

Néhány alapvető tartalmi és módszertani kérdés

Hazánkban az oktatási rendszer az 1970-es évek elejére ismerte fel, hogy a környezeti nevelés olyan feladat, amelyet feltétlenül meg kell oldani. Napjainkban ez a felismerés – kétségtelenül küzdelmes évtizedek után – számos és sokszínű törekvés létrejöttében mutatkozik meg. Vannak már önálló tantárgyak (Ember és környezete) megfelelő oktatócsomaggal, készültek „követelményrendszerek”, továbbá több olyan alternatív tantárgyi programot is ismerünk, amelyek alapvető céljukként a környezeti kultúra formálását tűzik zászlajukra.

Az alábbiakban vázolt elképzelés a környezeti nevelést – annak fő jellemzői, mondhatnánk természete szerint – mindig az adott intézmény egész nevelési rendszerébe ágyazva látja realizálhatónak és valóban hatékonynak.

Véleményünk és tapasztalataink szerint (a leírtakat sok éven át folytatott pedagógiai kísérletek eredményeként foglaltuk össze) a környezeti nevelés komplex pedagógiai folyamatának különösen nagy a jelentősége a kisiskolás korosztály esetében. Ha ugyanis ebben az életszakaszban nem alakítjuk ki a társadalmi beilleszkedés – köztük a környe-

zethez való pozitív viszony – alapvető szokásrendszereit, akkor a kialakítás lehetősége 10 éves korban lezárul.

Neveléseméleti szempontból a környezeti nevelés is érték közvetítés, mivel e folyamat során olyan szokásokat, szokásrendszereket, viselkedési formákat alakítunk ki, amelyek a közösség, a társadalom érdekeit szolgálják, miközben az egyént fejlesztik. Óriási jelentősége van annak, hogy ebben az időszakban (3–10 éves kor) lehet és kell a konstruktív életvezetés alapjait megteremtenünk. Ez azt jelenti, hogy bizonyos szokásrendszerek, magatartási formák begyakorlás folytán szükségletté válnak egy életre szólóan. Ilyen konstruktív szokás például az olvasás („szokása”), de ilyenné válhat az „élő”-höz való viszony, az élet tisztelete.

Noha tudjuk, hogy a nevelés és a tanítás-tanulás folyamata elválaszthatatlan, e helyütt a környezeti nevelésnek a kisiskolás korra jellemző céljait és feladatait nem tárgyaljuk. Ezekről a kérdésekről e cikksorozat bevezető munkájában részletesen szó esik.

Ezúttal tehát tekintsük át az alsótagozatos környezeti nevelés ismereteinek és módszereinek főbb vonásait.

Az ismereteket itt is, csakúgy mint az óvodában, három ismeretkörbe csoportosíthatjuk. Ezek az ismeretkörök szorosan egymásra épülnek, kapcsolatuk teszi lehetővé, hogy a későbbiek során a korszerű környezeti kultúra egyik lényeges feltétele: az ökológiai alapú gondolkodás kialakuljon.

Az ismeretek első köre a természetismeret. Célja, hogy a tanulók megismerkedjenek közvetlen környezetük, illetve lakóhelyük (településük) természetes környezetének jellemző élővilágával (élőlény-együtteseivel, mint pl. a patakpart növény- és állatvilága stb.).

Az ebbe a körbe tartozó ismeretekkel kapcsolatban alapvető követelmény, hogy azokhoz *közvetlen tapasztalás*, önálló vagy csoportos megfigyelések, egyszerű kísérletek révén jussanak a gyerekek.

Természetesen ezek az ismeretek a lakóhelyek különbözősége folytán, vagy a megfigyelt területek eltéréséből adódóan eltérhetnek egymástól. A városban például az alábbi növényekkel és állatokkal találkozhatnak a gyerekek.

Városi környezet (parkok élővilága):

platán, bokrétafa, juharfélék, hársak, fehérakác (egyéb díszfák és cserjék), gyermekláncfű, százszorszép, pásztortáska, dísznövények; balkáni gerle, házigalamb, csóka, fekete rigó, verebek, széncinege, kerti rozsdafark, seregély, harkályok, barátka, búbos pacirta, varjak, kutyák, macskák, (patkány), denevérek, kis fekete hangya, csótány.

A nevelés hatékonyságát is növeli és a pedagógus munkáját is könnyítheti, ha már az 1. osztályban kiválasztunk egy olyan területet, amely a folyamatos megfigyelések, vizsgálódások objektumaként szolgál. Lehet ez egy gyümölcsös, veteményes kert, a városi park egy jól körülhatárolható részlete, de akár egy árokpart vagy sövény is megteszi.

Ez a kiválasztott terület különösen a második ismeretkörben való tájékozódást segíti.

A második ismeretkör összefoglaló címe: *Jelenségek, kapcsolatok, összefüggések a természetben.*

Azok az ismeretek, amelyeket ebben a témakörben a tanulóknak megtanítunk, valóban csak bevezetik a következő korosztályok számára nyújtandó tényleges ökológiai alapismereteket. Ez az előkészítő munka megfigyelések révén, az összefüggések feltárásával, illetve a gondolkodás olyan irányban történő fejlesztésével folyik, melynek célja az, hogy a tanuló a természeti jelenségek vizsgálatakor mindig keresse az ok-okozati összefüggéseket, illetve azok magyarázatát. Természetesen életkorának megfelelő szinten. Mi az, amit tehetünk, tennünk kell ennek érdekében? Legyen a kiválasztott terület pl. a ligetnek egy részlete. Határozzuk meg a fekvését, becsüljük meg a nagyságát, vegyük számba az itt élő növény- és állatfajokat. Válasszunk ki egy bokrot vagy egy fát és próbáljuk meghatározni a környezetét (talaj, széljárás, fényhatás, a közelében élő, ráható növények, állatok). Vizsgáljuk meg a terület sajátos vonásait: a talaj színét, állagát, a széljárás irányát, számoljuk a napsütéses napok számát, a csapadék fajtáit és mennyiségét. Mérjük a hőmérséklet változásait. (Ezek az élőhely sajátosságai és a környezeti tényezők.) Figyeljük meg évszakonként a növényeket és állatokat, válasszunk ki közülük egyet-egyet és járjunk utána, hogy mi történik velük tavasszal, nyáron, ősszel és télen (évszakai változás).

Keressük a kapcsolatokat a *környezet és az élőlények*, valamint az *élőlények és élőlények* között. (Pl. napsütés – pillangók; víz jelenléte – békák, szúnyogok; odú – harkályok.)

Figyeljük a táplálkozási kapcsolatokat (táplálékláncok, táplálékhalózatok). Próbáljuk nyomon követni, mi történik az elpusztult növényekkel, állatokkal (hangyák, temetőbogarak, földi giliszták jelentősége).

Amikor az élőlények közötti kapcsolatokat vizsgáljuk, próbáljunk arra a kérdésre is válaszolni, hogy valóban vannak-e „hasznos” és „káros” élőlények vagy ezeket a „címkéket” csupán mi, emberek a saját szempontjaink alapján osztogatjuk.

Mint ahogyan korábban említettem, a környezeti nevelés ismeretei elválaszthatatlanok, szoros összefüggésben vannak egymással. Munkánk során soha nem tudunk csupán egy ismeretkörben mozogni. Mondhatjuk, hogy az oktató-nevelőmunka sokféle összefüggést realizáló komplex folyamat. Például, amikor a kiválasztott területen vizsgálódunk, bizonyára találkozunk a környezetszennyezés megannyi jelenségével, s amikor pl. egy kiránduláson olyan növényrel ismerkedünk, amely védett, fel kell hogy vetődjön a kérdés, mi az, ami veszélyezteti létét? Mégis az áttekinthetőség, a rendszerezés lehetősége miatt kénytelenek vagyunk az ismereteket csoportosítani.

A harmadik ismeretkör: a *természetvédelmi és környezetvédelmi ismeretek köre*.

Természetesen ebben a kérdéskörben is a közvetlen környezet, a lakóhely (a kiválasztott terület) a tapasztalatok gyűjtésének, a megfigyeléseknek, a kísérleteknek a színtere (tárgya).

Alapvetően fontos annak a belátása, hogy a környezetünkben élő növények és állatok (mindegyike) valamiért fontos! Vizsgálódjunk: mi az, ami az élőlényeket, közöttünk bennünket is fenyeget (veszélyeztet)? (Élőhelyek pusztulása, pl. erdők kivágása; a környezetszennyezés.)

Tudnunk kell, hogy vannak *intézmények és intézkedések*, amelyek az élővilág (területek, geológiai értékek) védelmét szolgálják.

Legyen számunkra törvény (az is), hogy nem gyűjtjük (pusztítjuk) a növényeket és állatokat.

Tisztában kell lennünk a víz, a levegő jelentőségével. Győződjünk meg környezetünkben egyszerű kísérletek révén a levegő és a vizek állapotáról.

Vizsgáljuk meg a szennyeződés okait, forrásait. Mit lehetne tenni, hogy ezek az okok megszűnjenek? Hogyan tudunk takarékoskodni otthon a vízzel?

Mit jelent egészségünk szempontjából a tiszta levegő és a szennyezett levegő?

Vegyük számba a közlekedés hatásait környezetünkre. Hogyan védekezhetünk ezek ellen?

Mit lehet és kell tennünk az iskolában, az utcán és az otthonunkban, hogy megőrizzük egészségünket (táplálkozás, mozgás, fűtés, fény, cigarettafüst, zaj, szemét és hulladék).

Úgy gondolom, az elmondottakból is kitűnik, hogy a környezeti nevelés nem könnyű feladat. Problémakörei életünk szinte minden területére kihatnak. Ezért is elengedhetetlen, hogy az iskola nevelési rendszerének részét képezze, hiszen helye és szerepe van az iskola egészének életében, minden tantárgyban, minden nevelési szituációban. Igaz, ha jól műveljük, az eredmény óriási jelentőségű, mert valóban előmozdítja a társadalom (a világ) érdekeit, és közben gazdagítja az embert a természettel való harmonikus együttélésben.

Végezetül: ajánlani szeretnénk néhány olyan könyvet, amelyek a pedagógus kollégák segítségére szolgálhatnak sokféle és szerteágazó teendőik végzésében:

Nagy európai természetkalauz (Officina Nova, 1993.)

Durell, G.: Az amatőr természetbúvár (Gondolat, Budapest, 1987.)

A. Wilkes: Első természetbúvár könyvem (Passage, 1990.)

Kis ökológia (Usborne tudományos kísérletek, 1990.)

Környezeti nevelés szobában és szabadban (A Környezetvédelmi és Területfejlesztési Minisztérium kiadása).

VÍZY ISTVÁNNÉ